

แนวทาง

การดำเนินงานป้องกันควบคุมโรค

ในศูนย์พักพิงชั่วคราวของผู้ประสบอุทกภัย

สำหรับเจ้าหน้าที่สาธารณสุข

โดย

กรมควบคุมโรค

กระทรวงสาธารณสุข

I. สภาพปัญหาและแนวนโยบาย

ในปี ๒๕๕๔ นี้ได้เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ที่สุดในประเทศไทยตั้งแต่จังหวัดทางภาคเหนือตอนล่างไล่ลงมาตลอดจังหวัดตามลุ่มน้ำเจ้าพระยา ทำให้มีประชาชนหลายล้านคนไร้ที่อยู่อาศัย จำเป็นต้องเข้ามาอยู่ในศูนย์พักพิงชั่วคราวของผู้ประสบอุทกภัย กระทรวงสาธารณสุขมีแนวนโยบายให้เกิดระบบบริการสุขภาพที่เหมาะสมในศูนย์พักพิงที่ประกอบด้วยบริการทางการแพทย์ บริการการป้องกันควบคุมโรค บริการด้านอนามัยสิ่งแวดล้อมและบริการด้านสุขภาพจิต โดยแบ่งตามขนาดจำนวนประชากรดังนี้

ระดับเล็ก มีประชากรมาพักพิงน้อยกว่า ๕๐๐ คน ให้มีหน่วยสาธารณสุขหมุนเวียนมาบริการเป็นรายวัน

ระดับกลาง มีประชากรมาพักพิงระหว่าง ๕๐๐ - ๑,๐๐๐ คน ให้มีหน่วยสาธารณสุขประจำตลอดเวลาแต่ไม่มีโรงพยาบาลสนาม

ระดับใหญ่ มีประชากรมาพักพิงมากกว่า ๑,๐๐๐ คน ให้มีหน่วยสาธารณสุขและโรงพยาบาลสนามที่สามารถดูแลผู้ป่วยได้ตลอด ๒๔ ชั่วโมง

กรมควบคุมโรคได้รับมอบหมายให้จัดบริการด้านการป้องกันควบคุมโรค ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมหลัก ๓ ประการ ได้แก่ การเฝ้าระวัง การป้องกัน และการให้ความรู้ด้านการควบคุมโรคแก่ผู้พักพิง

เอกสารนี้เป็นแนวทางในการดำเนินงานด้านการป้องกันควบคุมโรคโดยสังเขป เพื่อให้ผู้ที่ได้รับมอบหมายไม่ว่าจะเป็นบุคลากรของกรมควบคุมโรคเอง หรือจากหน่วยงานอื่นๆ ที่มาร่วมรับผิดชอบ ได้ใช้เป็นแนวปฏิบัติ สำหรับรายละเอียดต่างๆ สามารถหาได้ในภาคผนวก หรือ website ของกรมควบคุมโรค

II. การเฝ้าระวังโรค

แนวคิดสำคัญ ในกรณีที่เกิดอุทกภัยและประชาชนต้องละทิ้งบ้านเรือนของตนเองมาอยู่ในศูนย์พักพิงชั่วคราว จะมีโอกาสเกิดโรคระบาดมากกว่าในกรณีที่ประชาชนยังอยู่ในบ้านของตนเอง โรคระบาดที่สำคัญมักจะเป็นโรคที่มีอยู่เดิมก่อนน้ำท่วมในพื้นที่ รวมถึงโรคที่อยู่ในพื้นที่อื่นและมีคนใหม่เข้ามา การเฝ้าระวังโรคเป็นเครื่องมือสำคัญในการประเมินความเสี่ยงตรวจจับการระบาดและรีบทำการสอบสวนหาสาเหตุ และปรับปรุงการป้องกันโรคเพื่อลดความเสี่ยงต่อการป่วยและการเสียชีวิตจากสาเหตุที่ป้องกันได้

กิจกรรมที่สำคัญ ประกอบด้วย

- ๑) การสำรวจอย่างรวดเร็วเพื่อประเมินความเสี่ยงต่อการเกิดโรคระบาด (Rapid assessment for outbreak-prone conditions) ประกอบด้วย การประเมินเชิงปริมาณเพื่อดูความเสี่ยงจากสิ่งแวดล้อมและบริบทที่เกี่ยวข้อง โดยดูเรื่องน้ำดื่ม น้ำใช้ ส้วม อาหาร ความปลอดภัย จำนวนเด็กและหญิงตั้งครรภ์ที่ควรให้ความสำคัญเป็นพิเศษ แรงงานต่างด้าว ผู้ป่วยโรคเรื้อรังที่ต้องรักษาต่อเนื่อง และการประเมินเชิงคุณภาพด้วยการสัมภาษณ์อย่างง่าย ๆ จากผู้มาพักพิง ผู้นำชุมชน และเจ้าหน้าที่ผู้ดูแลศูนย์พักพิง ในเรื่อง การกินอาหารปรุงสุก การดื่ม น้ำ การใช้น้ำ การถ่ายอุจจาระ การกำจัดขยะ การโดนยุงกัด และการเข้าถึงระบบบริการ

สาธารณสุข ทั้งนี้ควรทำการประเมินสัปดาห์ละหนึ่งครั้ง และส่งให้สำนักงานป้องกันควบคุมโรคเขต และสำนักระบาดวิทยาที่ outbreak@health.moph.go.th หรือ Fax 02-5918579 วิธีการและเครื่องมือใน Website สำนักระบาดวิทยา กรมควบคุมโรค

๒) การเฝ้าระวังเหตุการณ์ (Event-based surveillance) เป็นการเฝ้าระวังการบาดเจ็บและการป่วยที่มีจำนวนมากผิดปกติ โดยไม่จำเป็นต้องเก็บข้อมูลเป็นรายบุคคล โรคที่เฝ้าระวังเป็นพิเศษเนื่องจากมีโอกาสระบาดได้มี ๑๐ โรคได้แก่ โรคอุจจาระร่วง อาหารเป็นพิษ ถ่ายเป็นมูกเลือด ไข้ฉี่หนู ไข้เลือดออก การติดเชื้อทางเดินหายใจ ตาแดง ไข้หวัดใหญ่ โรคมือเท้าปาก และการป่วยเป็นกลุ่มก้อนด้วยอาการคล้ายๆ กัน ควรสรุปจำนวนผู้ป่วยในแต่ละโรคเพื่อใช้ประกอบการพิจารณาว่าพบเหตุการณ์ผิดปกติอะไรหรือไม่ ส่งให้กับโรงพยาบาลต้นสังกัดหรือสำนักงานสาธารณสุขอำเภอ รวบรวมส่งผู้รับผิดชอบที่สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด เพื่อส่งต่อไปยังสำนักงานป้องกันควบคุมโรคเขต และสำนักระบาดวิทยาทราบโดยส่งทาง internet ที่ outbreak@health.moph.go.th หรือ Fax 02-5918579

๓) การสอบสวนและการคุมการระบาดเบื้องต้น

เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลการเฝ้าระวังตามข้อ ๒ และพบหรือสงสัยว่ามีเหตุการณ์เจ็บป่วยผิดปกติ เช่น มีจำนวนมาก หรือในบางกรณีแม้มีเพียงรายเดียว เช่น ไข้เลือดออก ไข้ฉี่หนู ถ่ายเป็นมูกเลือด อาหารเป็นพิษ ก็จำเป็นต้องสอบสวนเบื้องต้นเพื่อให้ทราบสาเหตุว่าติดจากในศูนย์พักพิงหรือติดจากข้างนอก โดยควรดำเนินการในวันเดียวกัน และรีบทำการคุมการระบาดเบื้องต้น (Containment) โดยการตัดช่องทางการแพร่ เช่นการแยกผู้ป่วย การระงับการแจกจ่ายอาหารหรือน้ำดื่มที่ปนเปื้อน การปรับปรุงสุขาภิบาล การเร่งกำจัดยุงนำโรค ฯลฯ

III. การป้องกันโรค

แนวคิดสำคัญ โรคต่างๆ สามารถป้องกันได้หรือลดความเสี่ยงลงได้ ความเสี่ยงที่สำคัญในภาวะที่เกิดอุทกภัยและประชาชนมาอยู่อาศัยรวมกันในพื้นที่พักพิง ประกอบด้วย ความเสี่ยงในเรื่องอาหาร น้ำ สุขาภิบาล เรื่องยุงนำโรค และเรื่องการขาดการรับประทานยาประจำวันอันเนื่องมาจากโรคประจำตัว หรือการไม่ได้รับวัคซีนตามกำหนด การประเมินความเสี่ยงต่อการระบาดของโรคตามที่กล่าวมาแล้ว จะทำให้ทราบว่าควรจะต้องกำจัดหรือลดความเสี่ยงใดขณะเดียวกันการให้ความเอาใจใส่ว่า มีผู้ป่วยโรคเรื้อรังที่ขาดยาและพยายามช่วยให้มียาทานต่อเนื่องได้จะช่วยลดความเสี่ยงต่อการกำเริบของโรค การดื้อยา การแพร่เชื้อ และการเสียชีวิตโดยไม่จำเป็น การดำเนินงานในส่วนนี้ต้องอาศัยความร่วมมือกับการบริการทางการแพทย์ การบริการด้านสุขอนามัย และการบริการด้านสุขภาพจิต

กิจกรรมสำคัญ

๑) การควบคุมโรคติดต่อที่ป้องกันได้ด้วยวัคซีน

- มีเด็กจำนวนมากที่เคลื่อนย้ายอพยพเข้าไปศูนย์พักพิง และหลายคนอาจไม่ได้รับวัคซีนตามกำหนด ดังนั้น เจ้าหน้าที่สุขภาพควรตรวจสอบประวัติการได้รับวัคซีนของเด็กที่อยู่ในศูนย์พักพิง และให้คำแนะนำแก่ผู้ปกครองให้นำบุตรหลานไปรับวัคซีนหลังจากน้ำลด หรือหากสามารถทำได้ให้จัดให้มีบริการวัคซีนในกรณีที่ต้องอยู่ในศูนย์พักพิงเป็นเวลานานเช่นเป็นเดือน
- หญิงตั้งครรภ์ หญิงตั้งครรภ์ทุกราย ควรได้รับการตรวจครรภ์เป็นประจำ และได้รับวัคซีนป้องกันบาดทะยัก รวมทั้งบริการต่างๆ ให้ครบถ้วน สำหรับหญิงตั้งครรภ์ที่มีประวัติเป็นพาหะไวรัสตับอักเสบบี ควรต้องติดตามให้มั่นใจว่าเด็กทารกที่เกิดจากแม่กลุ่มนี้ ต้องได้รับวัคซีนตับอักเสบบี ตามเกณฑ์มาตรฐาน
- ในกรณีมีการระบาดของโรคติดต่อที่ป้องกันได้ด้วยวัคซีน จะต้องดำเนินการควบคุมโรคทันทีในบางกรณี การให้วัคซีนแก่กลุ่มเสี่ยงต่างๆ อาจเกิดประโยชน์หากดำเนินการได้รวดเร็ว เช่น การระบาดของโรคหัด หากดำเนินการได้ภายใน ๗๒ ชั่วโมงหลังพบผู้ป่วย

๒) **ปัญหาเอดส์** ผู้ติดเชื้อเอชไอวี ที่ได้รับการรักษาด้วยยาต้านไวรัส และผู้ป่วยวัณโรคที่อยู่ในระหว่างการรักษา เป็นผู้ที่ต้องรับประทานยาอย่างต่อเนื่อง เป็นประจำทุกวัน อย่างไรก็ตาม ในภาวะที่ผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยต้องอพยพออกจากบ้านเรือน และมาพักค้างในศูนย์อพยพ หลายรายอาจไม่ได้นำยาติดตัวมาด้วย หรือ ยาที่มีรับประทานอยู่ก็อาจจะใกล้หมด และถึงกำหนดวันที่จะต้องไปรับยาครั้งต่อไป แต่บุคคลเหล่านี้อาจไม่สามารถเดินทางไปรับยาได้ด้วยตนเอง หรือ ไม่ทราบว่าจะไปรับยาได้ที่ใด จึงควรดำเนินการ

- ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนในศูนย์พักพิง ทราบแหล่งข้อมูลที่จะติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ผู้ประสานงานโรงพยาบาล เพื่ออำนวยความสะดวกในการติดต่อเพื่อขอรับยาต่อเนื่อง
- ในกรณีผู้ติดเชื้อและผู้ป่วยขอความช่วยเหลือ ให้พิจารณาสนับสนุนการประสานงาน และพยายามติดต่อขอรับยาจากโรงพยาบาลเพื่อนำมาให้ผู้ติดเชื้อและผู้ป่วย
- ในการดำเนินงานช่วยเหลือผู้ติดเชื้อเอชไอวี และผู้ป่วยวัณโรค เจ้าหน้าที่สุขภาพควรคำนึงถึงเรื่องการรักษาความลับของผู้ติดเชื้อและผู้ป่วย

๓) การป้องกันการแพร่ของวัณโรค และ โรคติดต่อระบบทางเดินหายใจในศูนย์พักพิง

- ประชาสัมพันธ์และให้คำแนะนำแก่ประชาชนที่มาพักอาศัยในศูนย์พักพิงให้ดูแลรักษาร่างกายให้อบอุ่น และการอนามัยส่วนบุคคล เช่น การล้างมือ การไม่ใช้สิ่งของร่วมกัน การปิดปากและจมูกเมื่อไอจาม เป็นต้น
- จัดหา และ สนับสนุนวัสดุที่จำเป็นให้แก่ประชาชน ให้สามารถดูแลสุขภาพตัวเองเพื่อป้องกันโรคติดต่อระบบทางเดินหายใจได้ เช่น การจัดให้มีที่ล้างมือ สบู่ หน้ากากอนามัย อย่างเพียงพอ
- ในกรณีมีผู้ป่วยสงสัยเป็นวัณโรค ควรส่งตรวจเสมหะ และติดตามผล

๔) การลดความเสี่ยงต่อการเจ็บป่วยของผู้ป่วยโรคเรื้อรัง

- การดูแลผู้ป่วยโรคเรื้อรังในระยะน้ำท่วมเฉียบพลันและระยะน้ำท่วมขัง ผู้ป่วยโรคเรื้อรังหลายโรค รวมทั้งคนชรา ผู้พิการ ต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษ ในระยะที่น้ำท่วมเฉียบพลัน และน้ำท่วมขัง ผู้ป่วยโรคเรื้อรังบางโรค เช่น เบาหวาน ความดันโลหิตสูง โรคหัวใจ โรคหืด และอื่นๆ อาจมีอาการรุนแรงขึ้น เนื่องจากความเครียดที่มีผลจากภาวะน้ำท่วม ดังนั้น เจ้าหน้าที่สุขภาพควรติดตามดูแลผู้ป่วยกลุ่มนี้อย่างใกล้ชิด ให้คำแนะนำแก่ผู้ป่วยเพื่อให้ลดความวิตกกังวล รวมทั้งประสานกับหน่วยบริการทางการแพทย์ให้ผู้ป่วยได้รับยาอย่างต่อเนื่อง

๕) การลดปัญหาจากยุงรวมถึงโรคไข้เลือดออก

- จัดหาถุงให้ประชาชนได้ใช้อย่างทั่วถึง หากมีจำนวนมุ้งจำกัด ควรให้แก่ครอบครัวที่มีเด็กเล็ก หญิงตั้งครรภ์ และ คนชรา
- ใช้ยาทาโล่ยุง
- สำรวจและกำจัดแหล่งเพาะพันธุ์อันเกิดจากขยะ โฟม ภาชนะบรรจุน้ำต่างๆ
- พ่นกำจัดยุงในบริเวณที่พักพิง สัปดาห์ละครั้ง (ถ้าทำได้)
- หากพบผู้ป่วยสงสัยไข้เลือดออก ไข้สมองอักเสบ หรือมาเลเรีย ให้รีบรายงานและสอบสวนโรคเบื้องต้น

๖) การควบคุมโรคติดต่อทางอาหารและน้ำ

- แนะนำให้ประชาชนรับประทานอาหารและน้ำดื่มที่สะอาดเท่านั้น
- จัดหา และสนับสนุนให้ประชาชนได้รับประทานอาหารและน้ำดื่มที่สะอาดอย่างเพียงพอ
- หากพบการระบาดของโรคติดต่อทางอาหารและน้ำ ให้ดำเนินการสอบสวนและควบคุมโรคทันที

IV. การให้ความรู้เรื่องการป้องกันตนเองแก่ผู้อยู่ในศูนย์พักพิง

แนวคิดสำคัญ การป้องกันโรคต่างๆ ต้องดำเนินงานทั้งในระดับชุมชนและในระดับบุคคล การให้สุศึกษาและจัดหาอุปกรณ์ป้องกันโรคที่จำเป็นจึงเป็นพื้นฐานสำคัญ การให้ความรู้แก่ประชาชนควรเน้นพฤติกรรมสุขภาพ ซึ่งสามารถสรุปสิ่งที่สำคัญได้ ๑๐ ประการ ได้แก่

- ๑) เมื่อต้องออกไปทำกิจกรรมที่สัมผัสน้ำ ควรสวมเสื้อชูชีพ (ซื้อ หรือ ดัดแปลง) งดการลุยน้ำที่ยาวนานเป็นชั่วโมง หากจำเป็นควรใส่รองเท้าบูท (หรือถุงพลาสติกดัดแปลง)
- ๒) กินอาหารร้อน ล้างมือบ่อยๆ
- ๓) ใส่หน้ากากอนามัยเมื่อป่วย หรือไอใส่ต้นแขน
- ๔) รวบรวมเศษขยะและอุจจาระทิ้งในที่กำหนด
- ๕) ยารักษาโรคประจำตัวที่ทานทุกวัน (หัวใจ หลอดเลือด เบาหวาน ความดัน เอ็ดส์ วัณโรค ลมชัก) ต้องทานต่อเนื่อง
- ๖) ขอรับการฉีดวัคซีนตามกำหนดที่หน่วยบริการ

- ๓) รักษาตนเองเบื้องต้นเมื่อป่วย เช่น ต้มน้ำตาลเกลือแร่เมื่อท้องเสีย ทานยาลดไข้ ไข้ยา รักษาโรคน้ำกัดเท้า ยาที่จำเป็นได้มีการจัดเป็นชุด
- ๔) บริการหน่วยบริการที่ใกล้ที่สุดหากอาการไม่ดีขึ้น
- ๕) อีดี อีดี สู้ ไม่สิ้นหวัง และพยายามร่วมกิจกรรมทางสังคมที่ศูนย์พักพิงกำหนด

กิจกรรมสำคัญ

- ๑) ให้ความรู้ผ่านสื่อประชาสัมพันธ์ต่างๆ
- ๒) หาอาสาสมัครช่วยกระจายความรู้

V. แหล่งข้อมูลและคำปรึกษา

Website: กรมควบคุมโรค www.ddc.moph.go.th

ปัญหาด้าน	บุคคล	เบอร์โทรศัพท์	E-mail
การประเมินความเสี่ยง ศูนย์พักพิง	พญ. ดารินทร์ อารีย์โชคชัย	081-4987445	rinfetp@gmail.com
การเฝ้าระวังโรคและ สอบสวนโรค	นพ.ปณิธิ ธรรมวิริยะ	081-7168365	viewfetp@gmail.com
โรคที่ป้องกันได้ด้วย วัคซีน	นพ. พรศักดิ์ อยู่เจริญ นางพอพิศ	081-4276276 081-6478831	yoochareon@yahoo.com porpit@health.moph.go.th
โรคนำโดยแมลง	นพ. วิชัย สติมัย ดร. คณัจฉรีย์ ธานิสพงศ์ ดร. ปิติ มงคลกลางกุล	0891885072 081-2790810 086-0029858	kanut@yahoo.com blacktuche@gmail.com
โรคเอดส์	นพ. สมยศ กิตติมั่นคง พญ. ชีวันนท์ เลิศพิริยสุวัฒน์ นส. พรทิพย์ ยุกตานนท์	081-8759904 089-9206195 081-9256725	ksomyot@yahoo.com cheewanan@gmail.com gfaidsca@yahoo.co.th
วัณโรค	นพ. ภาวงศ์ศักดิ์ เจริญไตรรัตน์ นายชำนาญ ยุงไธสง นางพิริยา เจริญไตรรัตน์	089-7843027 089-6640676 089-6987607	
โรคติดต่อทั่วไป	นพ. พรชนก รัตนดิลก ณ ภูเก็ต สพญ. อภิรมย์ พวงหัตถ์	081-8394154 081-4999361	tapanokr@yahoo.com apiromp@yahoo.com
โรคเรื้อรัง	พญ. ฉายศรี สุพรศิลป์ชัย	081-8207331	Chaisri_ncd@yahoo.com